

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ

ГОДИНА IV

БРОЈ 4

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

THE SASA LIBRARY FORUM

YEAR IV
VOLUME 4

Accepted on December 22th 2015, at the 9th meeting of the SASA Department of Languages and Literature, following the reviews of academician *Nada Milošević Đorđević* and academician *Predrag Piper*

Editor-in-chief
academician
MIRO VUKSANOVIĆ

BELGRADE
2016

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ

ГОДИНА IV

БРОЈ 4

Примљено на IX скупу Одељења језика и књижевности,
22. децембра 2015. године, на основу рецензија академика
Наде Милошевић Ђорђевић и академика *Преграја Пићера*

Уредник

академик

МИРО ВУКСАНОВИЋ

БЕОГРАД

2016

Издаје
Српска академија наука и уметности

Технички уредник
Мира Зебић

Тираж 450 примерака

Припрема
НМ либрис, Београд

Штампа
Planeta print, Београд

© Српска академија наука и уметности, 2016

Трибина Библиотеке САНУ основана је да приказује јавности нове књиге чланова САНУ, нова издања САНУ и њених института, из свих области наука и уметности. Први уредник Трибине био је академик Никша Стипчевић, управник Библиотеке САНУ од 1991. до 2011. године. Од октобра 2011. године уредник Трибине је академик Миро Вуксановић, управник Библиотеке САНУ.

Годишњак *Трибина Библиотеке САНУ* покренут је 2013. године. У првом броју донет је целовит преглед приказаних књига у Салону САНУ од 1991. до јуна 2011. године, а потом, у хронолошком низу, текстови казани на Трибини од новембра 2011. до краја 2012. године. У другом броју штампани су текстови са Трибине из 2013. године. У трећем броју објављени су текстови са Трибине из 2014. године.

Прилози се објављују без измена, а нема текстова оних говорника који свој рад нису доставили. Дати су наслови где их није било на саопштењима.

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ
20. I 2015 – 22. XII 2015.

Уредник
академик Миро Вуксановић

Стручни сарадник
Стасја Церовић

САДРЖАЈ

<i>Драме. 1–5 / Душан Ковачевић</i>	11
<i>Речник њојмова ликовних умејносїи и архитїекїуре. Том 1, А–Ђ</i>	25
<i>Како наїисаїи и објавиїи научно дело / Зоран В. Поїовић</i>	35
<i>Зборник рагова Визанїолошкої инсїиїуїа. Књ. 50, 1–2. Mélanges Ljubomir Maksimović / уредници Бојана Крсмановић, Срђан Пириваїрић</i>	53
<i>Србија и Венеција : (VI–XVI век) / Момчило Сїремић</i>	61
<i>Зборник рагова и сажешака / 4. Конїрес Угружења за аїтеросклерозу Србије са инїтернационалним учешћем, Београд, 20–23. новембар 2014. ; [уредници Владимир Кањух, Небојша М. Лалић]</i>	73
<i>Срїски језик на Косову и Меїохији данас : (социолинївистїички и линївокулїуролошки асїекїи) / Миїра Рељић</i>	81
<i>Зборник Инсїиїуїа за срїски језик САНУ. [Књ.] 2, Срїски језик и акїуелна иїїања језичке њолийике / главни уредник Среїо Танасић</i>	81
<i>Пеїар С. Јовановић : истїраживач у їеоїрафији – їреїалац у друшїву</i>	103
<i>Генетїички модификовани орїанизми : чињенице и изазови : зборник рагова са научної скуїа одржаної 22–23. окїобра 2013. їодине / уредник Марко Анђелковић</i>	111

<i>Дан Библиотеке САНУ посвећен научнику, државнику и председнику Српске краљевске академије Стојану Новаковићу (1842–1915–2015).....</i>	123
<i>Italy's Balkan Strategies (19th–20th Century) / edited by Vojislav G. Pavlović ; editor in chief Dušan T. Bataković</i>	141
<i>Црквена иконостасна Византија од краја иконоборства до смрти цара Василија I / Предраг Комаћина ; уредник Љубомир Максимовић</i>	141
<i>Топонимија Бањске хрисовуље : ка осмишљању старосрпског и топонимског речника и бољем познавању ојшћесловенских именованих образаца / Александар Лома.....</i>	153
<i>MIKLOSICHIANA bicentennialia : зборник у част двестоту годишњице рођења Франца Миклошича / уредници Јасмина Грковић-Мејор, Александар Лома.....</i>	153
<i>Мојте старине развоја Србије / уредник Часлав Оцић</i>	169
<i>Речник српскохрватског књижевног и народног језика. Књ. 19, Оцаи – ијеојасник / [председник Уредничког одбора Стејана Ристић ; уредници Даринка Горјан Премк ... и др.]</i>	181
<i>Срби и Први светски рат 1914–1918 : зборник радова са међународног научног скупа одржаног 13–15. јуна 2014. / уредник Драгољуб Р. Живојиновић.....</i>	193
<i>Законик цара Стефана Душана. Књ. 4, том 1–2 / уредници Коста Чавошки, Ђорђе Бубало</i>	205
<i>Документи о спољној политици Краљевине Србије 1903–1914. Књ. 1–7, св. 1–42 / уредници Васа Чубриловић, Радован Самарџић, Василије Ђ. Крстић</i>	221
<i>Између завичаја и туђине : сусрећи различитих култура у српској књижевности / Светозар Кољевић. – Нови Сад : Академска књижа : Огранак САНУ у Новом Саду, 2015</i>	237
<i>Сто десет година Српског дијалектолошког зборника</i>	245

<i>Др Аћим Медовић : (1815–1893) : живої и дело : зборник радова с научної скуїа поводом 200 година од рођења / уређивачки одбор Радоје Чоловић, Владимир Кањух, Брана Димитријевић, Снежана Вељковић, Јелена Јовановић Симић</i>	<i>261</i>
<i>Ваїикан и Први свеїски рай : 1914–1918. Књ. 1–3 / Драїољуб Р. Живојиновић</i>	<i>277</i>
<i>Линївистичка славистика : студије и чланци / Предраї Пиїер</i>	<i>289</i>
<i>Срїски у крућу словенских језика : драматичка и лексичка поређења / Предраї Пиїер</i>	<i>289</i>
<i>Именик аутора, уредника и говорника</i>	<i>303</i>

Српски језик на Косову и Метохији данас : (социолингвистички и лингво-културолошки аспект) / Митра Рељић. – Београд : САНУ ; Косовска Митровица : Филозофски факултет Универзитета у Приштини, 2013

и

Зборник Института за српски језик САНУ. [Књ.] 2, Српски језик и актуелна питања језичке политике / главни уредник Срето Танасић. – Београд : Институт за српски језик САНУ, 2014

Говорили: академик Предраг Пипер
проф. др Срето Танасић
доц. др Митра Рељић

У Београду, уторак 14. април 2015. у 13 часова

БРИГА О МАТЕРЊЕМ ЈЕЗИКУ

Хвала вам што присуствујете приказивању двеју књига чија је основна мера – брига о матерњем језику, што истовремено јесте брига о нама, о нашем имену и идентитету. То мора бити тако одмах речено, јер су народ и његов језик једно. Ко приметне или замени матерњи говор остао је без природног почетка.

Јесте Институту за српски језик САНУ основни посао да води националног значаја пројекте (као што је велики *Речник САНУ* чији је деветнаести том изашао недавно), да издаје научне монографије и зборнике, да изучава и уводи ред у коришћење речи, да им тражи корен, раст, промене и сваки развитак, да окупља стручњаке за такав посао. Отуда имамо још једно издање Института – зборник радова о српском језику и актуелним питањима језичке

политике. У саопштењима и закључним становиштима разговетно је казано шта нам је чинити, али то не значи да ће надлежни то и учинити. О томе ће професор Срето Танасић, директор Института за српски језик САНУ и уредник *Зборника*.

У *Зборнику* је и рад који темом и сведочењем повезује издање Института с књигом коју такође приказујемо. Наслов: *Српски језик на Косову и Метохији данас*. Писац: др Митра Рељић. О тој студији ће своју реч да каже академик Предраг Пипер. Он је био ментор за одбрану дисертације из које се развила књига која има неколико заслуга и порука. Не можемо у овој прилици да не окренемо пажњу на почетку реченицу, написану на посебном листу, курзивом, као посвету Србима са Косова и Метохије:

„Са сећањем на све прогоњене, унижене и усмрћене због употребе свога језика.“

На крају су фотографије, у малом избору, где се види како су косметска српска имена места „преведена“ на албански језик, како су гробља постала гомила срушених споменика, како су у трави и блату остали сломљени крстови с ћириличним именима покојника, како је, дакле, српска реч на Косову и Метохији данас постала окрњак, реткост и пресуда ономе ко о њој брижи. Зато су овакве књиге више од струке и науке а мање од наше немоћи, више од истине коју морамо другима и себи понављати аналитично и уверљиво као што пише и говори професорка Митра Рељић.

(Реч уредника Трибине)

М. В.

ПРЕДРАГ ПИПЕР

СТАТУС СРПСКОГ ЈЕЗИКА НА КОСОВУ И МЕТОХИЈИ

У монографији *Српски језик на Косову и Метохији данас (социолингвистички и линвокултуролошки аспект)* основни предмет истраживања је проблемска област која није раније била монографски обрађена као целина, а само је делимично и недовољно била истраживана у појединим аспектима.

Опредељујући се за истраживање из области која је и врло сложена и веома актуелна, др Митра Рељић је истовремено изабрала предмет који веома добро познаје јер две деценије живи и ради на Косову и Метохији, активно учествујући у научном и културном животу те покрајине, истрајно подносићи заједно другима велике тешкоће у којима се српски народ нашао, пажљиво пратећи крупне догађаје који су тамо уследили током последњих двадесет година, али и многе наизглед мање, а за ову тему релевантне, поуздано сведо-

чећи у својим литерарним и публицистичким радовима и компетентно пишући о њима у својим лингвистичким радовима. Тако висок степен упућености у дату материју несумњиво је помогао Митри Рељић у одабирању оптималног облика истраживања као и начина приказивања и тумачења резултата тог истраживања.

Монографија носи посвету: „Са сећањем на све прогоњене, унижене и усмрћене због употребе свога језика.“

Подељена на десет целина и има следећу структуру: 1. Увод (стр. 13–22); 2. Друштвеноисторијски корени проблема (стр. 23–70) ; 3. Славофоне заједнице на Косову и Метохији – порекло, етноними и лингвоними (стр. 71–73); 4. Типологија проблема (стр. 134–161); 5. Територијално распрострање и број корисника српског језика (стр. 162–176); 6. Функционална неравноправност језика и комуникацијска изопштеност славофоних говорних представника (стр. 177–196); 7. Социolingвистичка ситуација – дефиниција (стр. 197); 8. Идентитет (стр. 214); 9. Ставови према језику (стр. 269–314). Монографија садржи и закључак (стр. 315–329); списак цитиране литературе (стр. 329–349); списак извора (стр. 349–353) и илустрације (стр. 353–363).

Полазећи од историје проблема, на чему су засноване анализе појединачних питања којима се даље у монографији бави, Митра Рељић констатује да је после културног и привредног процвата косовско-метохијске области у средњем веку, у потоњим вековима, и све до најновијег времена, за српски народ у тој области уследио период сваковрсног пропадања, које је оставило дубоке трагове и на српском језику. Несловенско и по правилу експанзионистичко окружење, препуштање Косова и Метохије албанским племенима те каснија, при крају османске владавине, окупацијска надметања и борбе за сферу црквеног утицаја, неки су од основних узрочника растакања српског националног корпуса, почетне дезинтеграције и дестабилизације српског језика. Уочљиво слабљење српског језика још у периоду османске власти у монографији је сагледано као директна последица десетковања његових корисника (нарочито после сеобе 1690. године), губитка предводничког и најобразованијег слоја српског становништва, столетног културног, привредног и економског сиромашења потлаченог живља, сталних асимилацијских притисака те формирања оделитих скупина српског порекла које је примарно карактерисао етнички и верски синкретизам. Упркос чињеници да су српски језик, користећи се његовим предностима, османски султани и обласни заповедници, и сами често користили, посебно у дипломатској преписци, српски језик је на властитом животном простору, посебно на Косову и Метохији третиран као „невернички“, а његов све мањи корпус говорника представљала је углавном обесправљена раја.

Те околности су, закључује Митра Рељић, пресудно одредиле смер спољашње историје српског језика на Косову и Метохији под османском управом,

а дати спољашњи чиниоци неповољно су утицали на природу и динамику развоја самог језика, односно на његову унутрашњу историју. У вези с тим у књизи се исправно констатује да је укупан развој догађаја довео до тога да је после османске окупације српски језик на простору Косова и Метохије био у многим аспектима више ослабљен него у другим деловима српског језичког простора, због чега многи каснији проблеми у вези са српским језиком на Косову и Метохији имају зачетке у датом периоду.

Полазећи од чињенице да је територија данашњег Косова и Метохије одувек била простор на којем су се сусретали различити народи, културе, вере и језици, на раскршћу путева и надамак византијског духовног изворишта, или као поприште туђих интереса и територија под скоро петовековном османском управом, Митра Рељић је у раду представила два мултикултурална и мултијезичка модела, посебно карактеристична за тај простор. Први, средњовековни, одликује етничка, верска, културна и језичка *разноликост*, која се формирала у спонтано развијеном суживоту Срба, Грка, Саса, Италијана, Дубровчана и других, и за коју је био карактеристичан доста хармоничан однос и квалитетно прожимање етноса, језика и култура; и други, османски период, у којем долази до нагле и насилне промене етничке, верске и језичке мапе косметске области, који одликује, пре свега, етничка, верска и језичка *различитост* обележена нетолеранцијом, међусобном нетрпељивошћу, отуђеношћу и мимикријом.

На основу анализе језичких и релевантних чињеница, Митра Рељић такође закључује, и емпиријски обилато доказује, да је дуготрајно ропство остављало трагове на бићу потчињеног народа, пре свега српског, да је водило извесном помаку у погледу на свет и у систему духовних и културних вредности, што се потврђује у мноштву лингвокултуролошких јединица – фразеологизама, пословица, клетви и заклетви, обредних и других песама, које потврђују мање или више измењену концептуализацију неких темељних појмова православне духовности као што су патња, грех, стид, страх и сл. У монографији се наводе и потврде како стране културне отиске српски језик такође одражава у сфери породичних односа (нпр. однос према жени), а доказује се такође да је духовно посустајање, које је нарочито долазило до изражаја у периодима најтежих прогона и укидања јурисдикције Српске цркве, имало за последицу елементе репаганизације живота косметских Срба, што је посебно показује фолклорна и етнографска грађа.

У монографији се такође документовано закључује да су животне околности утицале и на статус етноназива појединих етнолингвистичких група словенског становништва на Косову и Метохији. Показано је, на основу третмана етнонима у стручним радовима и у свакодневном дискурсу, на основу њиховог тумачења и употребе, као и доследног или мање доследног односа према њима од стране самих носилаца, да неки етноними који се данас као

стални, повремени или паралелни срећу на Косову и Метохији, имају неједнак статус и различиту перспективу. Тако, на пример, насупрот називу Горанци који је од регионалне одреднице прерастао у званично признат етноним, и то захваљујући чињеници да има препознатљиву етимологију, јасно дефинисану групацију на коју се односи, да се не ставља под знаке навода, да се не користи пејоративно, да се пише искључиво великим почетним словом те да га његови носиоци с пијететом изговарају, стоји, на пример, назив Торбеши, код којег ниједан од наведених параметара није на чврстим основама. Најновије преименовање косметских староседелаца у Бошњаке, праћено неколиким квазитеоријама о њиховом пореклу, унело је додатну забуну код доскора декларисаних муслимана и једног броја Горанаца, те је изнова вратило на почетак питање утврђивања сталног и за све чланове заједнице прихватљивог етнонима.

Митра Рељић такође констатује да је било више покушаја преименовања косметских Срба у циљу њиховог издвајања из целине српског корпуса. Утврђено је да, иако су се Срби храбро и упорно одупирали тој врсти притисака, ти покушаји нису били без утицаја на осипање српске заједнице на Косову и Метохији. Констатовано је да је томе у приличној мери доприносило непромишљено означавање косметских Срба од стране сународника изван Космета другим називима – Гегама, Бугарима и слично, као и да се данас, без много свести о њиховој штетности, сународници са југа неретко именују Косоварима и свакодневно неалбанцима, називима из којих Срби на Косову и Метохији ишчитавају болну деобу, презриву дистанцу и неприхватање.

Уочава се, такође, да је после Другог светског рата нада у опоравак српског народа и његовог језика на Косову и Метохији била краткотрајна, јер су власти одмах после рата судбину косметских Срба и осталих славофоних говорних представника препустиле самовољи покрајинских управитеља, који су наставили прогон српског становништва и поништавање његовог културног и језичког наслеђа а, упоредо са тим, и маргинализацију српског језика на свим пољима и на свим нивоима друштвене употребе. Конкретно: прво, сходно непринципијелним уставним одредбама из 1974. године које су омогућавале различито тумачење и примену, српски језик је у званичним актима, личним исправама итд. постао други, неретко безимени, у судским и другим одлукама и сасвим изостављани језик; друго, штампана продукција на српском језику (књиге, новине, часописи и сл.) толико је редукована да је, на пример, све време излазио само један дневни лист на српском језику; треће, школски уџбеници и приручници, будући да подлежу опорезивању, били су вишеструко скупљи од оних на албанском језику; четврто, креирањем наставних програма, укључујући и програм српског језика и књижевности, често су се бавили недовољно упућени и недобронамерни Албанци; пето, топонимске ознаке на албанском језику већ тада су се прекрајале и исписивале

тако да се једва препознаје њихова словенска основа итд. Те и бројне друге мере предузимане на штету српског језика, закључује исправно Митра Рељић, све више су погодивале потпуном његовом истискивању са простора Косова и Метохије, што се покушало, а у великој мери и остварило 1999. године. Насиље које је српски језик претрпео по успостављању међународне управе на Косову и Метохији, како се тачно закључује у монографији, представља редак пример у пракси међуетничких и међујезичких односа.

Врло су значајни и закључци истраживања који се односе на типологију проблема обухваћених овим истраживањем. Велики број проблема обухваћених предметом монографије, а међусобно различитих по степену сложености и по другим критеријумима, у монографији су разврстани на четири најопштија типа: на проблеме који показују опште стање језика; проблеме који се односе на официјелни статус српског језика; проблеме који се тичу непосредног насиља над српским језиком и на проблеме који се односе на уништавање писане баштине српског језика, закључивши да сваки од њих има више појавних облика, које је она у прецизно спроведеној анализи документовано размотрила. У вези с тим закључила је, поред осталог, да је уништењем драгоценог књижног фонда, записа и натписа, међу којима на хиљаде споменичких натписа само на православним гробљима Косова и Метохије, нестала спонтано и колективно похрањивана грађа српског језика значајна како за сагледавање историје српског језика – језичких особина, доминантности српског писма, графичких специфичности и евентуалних одступања у појединим периодима итд., тако и као важан извор података социолингвистичких и лингвокултуролошких истраживања – о прошлости косметског локалитета, саставу, пореклу и кретању становништва, патријархалности православне породице, шкртости на речима, обичајима, навикама, веровањима итд.

У важније резултате овог истраживања спадају и они који се односе на садашњу територијалну распрострањеност српског језика на Косову и Метохији, на изразито смањење броја изворних говорних представника српског језика у тој покрајини и сужену употребу назива српског језика после увођења неких нових јужнословенских глотонима (хрватски, бошњачки) као назива језика који се говоре на Косову и Метохији. Митра Рељић је закључила да се у низу разлога који су довели до таквих промена статуса српског језика морају као најважнији издвојити прогон српског и другог славофоног становништва с подручја његовог вековног постојања, погибија многих говорних представника српског језика током НАТО агресије и после ње, као и преименовање српског језика не једном делу његовог говорног простора. Истакнуто је да посебан проблем представља протеривање српског становништва из средишњих зона двеју српских дијалекатских формација, чиме је перспектива тих аутохтоних српских говора постала врло неизвесна. Закључено је

такође да је смањивање броја говорних представника српског језика и просторно сужавање његове употребе, поготову у градовима, такође негативно утицало на друштвени статус српског језика, који се на тај начин од језика који је био језик комуникације међу представницима различитих народа углавном свео не само на језик једног, српског народа него и представника само једне, православне конфесије.

Размотривши социолингвистичке аспекте статуса савременог српског језика на Косову и Метохији, Митра Рељић указује и на то да је нова функционална инфериорност српског језика додатно појачавана комуникацијском обесправљеношћу српских говорних представника до мере да су за изговорену реч матерњег језика губили живот, што је, као природну реакцију, имало за последицу скривање језичког (и националног) идентитета, односно криптоглосију, чији су облици на Косову и Метохији у овој монографији прецизно описани.

Испитивање природе диглосије, врло карактеристичне за Косово и Метохију, резултирало је у монографији социолингвистички врло релевантним закључцима о врстама диглосије на том простору, које су такође описане са убедљивом емпиријском аргументацијом.

У вези са питањем идентитета славофоних заједница на Косову и Метохији, сагледавањем релације између трију фактора – етнонационалног, језичког и конфесионалног, утврђено је: а) да се у границама косметско-македонског социо-културног и језичког ареала срећу како потврде резултата добијених социолингвистичким и лингвокултуролошким истраживањима у различитим крајевима света, тако и другде непознати феномени, тачније, појаве: 1) промена етничког идентитета упоредо са променом конфесионалне и језичке припадности (Албанци); 2) очување језика дуго након губитка етничког и верског идентитета (Албанци у Ораховцу); 3) очување етничког и верског идентитета упркос промени језичке припадности, односно очување идентитета само на нивоу минималног броја културних маркера (Горња река); 4) очување језика уз промену конфесионалне припадности уз, мање или више успешно налажење нове етничке оријентације (Горанци, Муслимани, Бошњаци и др.); б) да неретко присутне представе о вери као примарној одредници идентитета у овом делу Балкана немају потврду у стварности, без обзира на то што је промена конфесионалне припадности, барем код Срба, представљала иницијални разлог националне сепарације. Иако се процес албанизације на Косову и Метохији најчешће одвијао по устаљеном моделу који је подразумевао најпре верско преобраћање, верски фактор ипак није био одлучујући, нити довољан, за даље формирање самосвести засебних заједница – то су показали и резултати овде објављених истраживања према којима припадници словенских заједница примарним чуваром властите самобитности по правилу и даље сматрају језик; в) да, у исто време, сачувани језик није

представљао брану етничком отуђењу, и то управо по основу вере, било да је оно значило приклањање другом етничком корпусу, проналажење засебне етничке самоидентификације или, пак, да се у том погледу стало на пола пута; г) да је, с друге стране, у том делу Балкана, захваљујући близини црквеног средишта, очувана вера могла бити јачи гарант чувања словенског идентитета, чак при изнуђеном дуготрајном напуштању језика.

У монографији се такође закључује да изразито негативан став према албанском језику од стране појединих говорних представника српског језика не може поправити статус српског језика на Косову и Метохији, те да су актуелни проблеми у очувању српског језика у том делу Србије (сужавање територијалне распрострањености, смањивање броја говорних представника, језички сепаратизам, друштвена (не)видљивост српског језика, рурализованост, низак ниво знања српског књижевног језика од стране изворних говорника, као и знања о свом језику, језичка мимикрија итд.) умногоме последица и неадекватне језичке политике, која није довољно узимала у обзир специфичности етничког састава становништва и његовог језичког понашања, нити политичке, економске и друге прилике у којима оно живи. Етнојезичка колебљивост, притајеност и криптоглосија су показатељи безнађа, осећаја остављености и непознавања поузданог ослонаца.

Део проблема аутор види и у углавном погрешно вођеној кадровској политици, па констатује да добро организоване државе у рубна и најугроженија подручја шаљу своје најбоље људе, уместо да се ослонац за решавање питања опстанка народа и језика тражи у ономе што је једва претекло. При том се сасвим умесно указује на чињеницу да централне власти, полазећи углавном од партијске подобности, најважније установе и институције често препуштају полуписменим или корумпираним појединцима, који се награђују само зато што се налазе на одређеном положају без обзира на ненадокнадиву штету коју, неретко, при том учине, уместо да се на та места упуте најспособнији повереници државе (какав је некада био песник и дипломата Милан Ракић), који би били одређени за сваку област понаособ (културу, образовање, јавно информисање итд.) и који би били од значаја за подизање нивоа језичке свести и језичке компетенције те културе говора, а чији би рад био на одговарајући начин вреднован.

У вези са вишегодишњим пропустима у кадровској политици, који су оставили врло лоше последице по српски језик на Косову и Метохији данас, Митра Релјић закључује да је једна од најпоразнијих чињеница с којима се суочава не мали број основних и средњих школа на Космету то што у њима наставу из српског и страних језика изводе људи са делимичном или никаквом стручном оспособљеношћу (студенти, инжењери, тек свршени средњошколци и др.), запослени првенствено по пријатељском и сличном основу, најчешће под изговором да нема довољно стручног кадра, мада озбиљни покушаји да се до њега дође обично и не постоје.

У закључцима се, поред осталог, констатује да је тешко предлагати мере за побољшање језичке политике ако на државном нивоу језичка политика заправо не постоји у видљивом облику, и сматра да би формирање посебне комисије за Косово и Метохију, у саставу тела које би држава оформила ради систематског и дугорочног бављења језичком политиком у сарадњи са Одбором за стандардизацију српског језика, са САНУ, Матицом српском и свим другим меродавним установама и појединцима, представљало насушну потребу и подршку интересима српског језика на Косову и Метохији данас.

Монографија *Српски језик на Косову и Метохији данас (социолингвистички и лингвокултуролошки аспекти)* доноси резултате истраживања које је чврсто утемељено и у теоријско-методолошком погледу и у погледу обима, структуре и релевантности грађе на којој се заснива. У њему је предмет истраживања подвргнут разурђеној анализи заснованој на више комплементарно постављених критеријума, тако да је на битно нов и релевантан начин и теоријски и практично осветљена проблематика социолингвистичких и лингвокултуролошких аспеката актуелног статуса српског језика на Косову и Метохији.

Закључке својих истраживања појединачних питања Митра Рељић увек изводи из анализе обиља разноврсног материјала прикупљеног на терену на различите начине (уз савладавање и тешко замисливих тешкоћа, што се у књизи не помиње), у великом броју пунктова из различитих делова Косова и Метохије, али и грађом из примарних и секундарних писаних извора. Резултати анализе изложени су разложно и убедљиво, а закључци су поткрепљени текстуалним, статистичким и ликовним потврдама (избор из ауторске фототеке о уништавању српске језичке баштине дат је као прилог на крају монографије).

Резултате свог истраживања Митра Рељић тумачи објективно и непристрасно, али не и равнодушно. Констатујући с горчином многобројне потврде вековних страдања српског народа и српског језика на Косову и Метохији, која су на крају прошлог и почетку овог века међу највећима, она објективно наводи и чињенице које сведоче да су и представници српског народа у неким случајевима, који и нису сасвим малобројни, својим чињењем или нечињењем допринели да ситуација буде тежа него што би због деловања спољашњих фактора морала бити.

Иако је главни циљ њеног истраживања био опис и анализа стања у коме се данас налази српски језик на Косову и Метохији, посебно у социолингвистичком и лингвокултуролошком погледу, а не пројекција неког будућег стања, резултати до којих је Митра Рељић дошла у свом истраживању могу се посматрати и као основа на којој би требало градити будућу језичку политику Србије на том делу њене територије.

Др Митра Рељић је овом књигом дала изузетно убедљиво и, нажалост, веома горко сведочанство о затирању српског језика на Косову и Метохији

и, пре свега, о његовом актуелном статусу, предочивши обиље пажљиво класификованих и систематизованих чињеница и понудивши низ чврсто аргументованих објашњења. Упркос исцрпности с којом је предмет истраживања испитан из два важна угла, социолингвистичког и линвокултуролошког, то не ослобађа будуће истраживаче потребе да се баве српским језиком на Косову и Метохији, него их, напротив, још више обавезује на даља проучавања те изузетно актуелне и сложене проблематике, а модел истраживања који је у представљен у књизи *Српски језик на Косову и Метохији данас (социолингвистички и линвокултуролошки аспект)* могао би бити примењен и у истраживањима сличних проблемских области, нпр. српски језик у Хрватској, Црној Гори, Босни и Херцеговини и Македонији.

Данас се повремено може чути дефетистичко мишљење да су Косово и Метохија за Србе изгубљени. С обзиром на значај Косова и Метохије за целовитост српског националног, државног и културног идентитета, пре ће бити да нису Срби изгубили Косово и Метохију, него су за Српство изгубљени они који тако мисле, те да су они сами себе изгубили у мери у којој су у то уверени. Докле год има оних који верују да се упркос изузетно тешкој ситуацији не сме клонути, оних Срба који Косово и Метохију носе у себи, ма где да живе, Косово и Метохија нису неповратно изгубљени, као што Митра Рељић и овом својом књигом и целом својом делатношћу и личношћу убедљиво сведочи.

СРЕТО ТАНАСИЋ

О СРПСКОМ ЈЕЗИКУ ДАНАС

Зборник је поднасловљен *Српски језик и актуелна питања језичке полишике* и у њему су објављени реферати с научног скупа који је под тим називом одржан 28. октобра 2013. године у Српској академији наука и уметности у организацији Одељења језика и књижевности САНУ, Института за српски језик САНУ, Одбора за стандардизацију српског језика и Фонда „Ђорђе Зечевић“ за заштиту и унапређење ћириличног писма.

У раду „Планирање језика данас (подсетник)“ академика Милорада Радовановића износе се „темељни принципи планирања језика“, као планирање језика у ужем смислу и планирање језика у ширем смислу, или, другим речима, микропланирање и макропланирање. Десет фаза које је Радовановић установио код планирања језика може се сврстати у планирање корпуса и планирање статуса језика (стр. 28). Уз научно осветљавање овога питања аутор нас такође подсећа на нашу језичку ситуацију, у последњем српскохрватском периоду (од Другог светског рата, посебно од деведесетих година).

Овај ауторов приступ је омогућио „у протеклим трима деценијама не само да описујем и објашњавам него и сразмерно ваљано и релативно тачно предвиђам и образлажем збивања и у корпусу и у статусу полицентричног стандардно-језичког комплекса који смо звали 'српскохрватским језиком и његовим варијантама'“, истиче аутор (стр. 28–29). Аутор овај пут констатује да се суштина збивања с тим језиком деведесетих година, где је дошло до промоције постојећих варијаната или варијетета тог језика у посебне стандардне језике, кад је реч о српском стандарду, може свести на формулацију „Како је српски (п)остао српски“, којом је и насловио један свој рад посвећен овој проблематици (стр. 29).

Професор Милорад Пуповац у раду „Језичне идеологије, језичне политике и производња нетолеранције у постјугословенским земљама“ говори о појави карактеристичној за језичку ситуацију у четири бивше истојезичке републике, с посебним освртом на језичку ситуацију у републици Хрватској. Истиче да језичка политика у постјугословенским државама има за последицу „редуцирање језика примарно на његове идентитетске функције, а занемаривање његових укупних функција“ (стр. 134). А резултат јесте производња „језичне нетолеранције како према вани тако и према унутра“, занемаривање бриге о стварању наративних способности и „језичких вјештина“ говорника (стр. 134). Професор Пуповац нам показује и како је српскохрватски постао хрватски. Прво се језик претвара у нејезик, односно стандардни српскохрватски се проглашава за сирови материјал, па се његова варијанта проглашава за језик, а у трећем кораку се језичка стандардизација претвара у производње знакова идентитета у језику, тј. идентитетски језик (стр. 136–137). Проф. Пуповац решење за Србе у Хрватској не види у прихватању хрватског стандарда, ни у „средњем решењу“, тј. прављењу српског стандарда за Србе у Хрватској, већ предлаже као најбоље решење њихово остајање у заједничком српском језику, што је могуће под следећим условима: 1) у комуникацији с европским и хрватским институцијама и институцијама из Србије зауставити и ублажити ефекте нетолеранције; 2) на комуникацијско-образовном плану створити радијски и интернетски медиј који би медијски простор учинили плуралнијим, што би омогућило да се Срби у Хрватској могу идентификовати с језичким карактеристикама српског језика и створити „потпунији концепт образовања на ћириличком писму и српском језику“; 3) на истраживачком плану створити институт или центар за српски језик, образовање и медије Срба у Хрватској, „а који би имао за циљ да развија језичне, образовне и медијске политике Срба у Хрватској“ (стр. 139).

Рад академика АНУРС Слободана Реметића има наслов „Српски језик у Републици Српској и Босни и Херцеговини“. Аутор у њему скреће пажњу на то да је статус српског језика у БиХ изван Републике Српске незавидан, поткрепљујући то чињеницама из садашњице. Аутор даље указује да се у

Републици Српској међу стручњацима доста говори о статусу српског језика, у различитим приликама, да овде поменемо само Округли сто „Језик и писмо у Републици Српској“, одржан 2011, са стручњацима из Републике Српске, Србије (Београд и Нови Сад), Немачке и Аустрије. Међутим, то није допринело значајније промени неповољног статуса српског језика у БиХ и РС. У Федерацији БиХ се прекраја и језичка и културна историја, присваја се српска писана баштина, а српски језик данас нема повољан статус „јер Република Српска и Србија не схватају или не показују да схватају да је спор о језику важан не само за српску културу него и за опстанак српског народа“ – цитира С. Реметић једног српског лингвисту из Источног Сарајева. Ни у Републици Српској нема довољно разумевања за статус српског језика, понекада ни слободе (сетимо се наметања уставног одређења језика у Републици Српској од стране високог представника). Реметић указује на чињеницу да више пројеката који су предвиђали изучавање српског језика на тлу Републике Српске није добило финансијску подршку. И поглед на прилике у БиХ и Републици Српској сведочи, дакле, да језичка ситуација не зависи од односа струке према проблемима језика, већ од степена усаглашености деловања струке и државе.

Професор Јелица Стојановић у раду „Актуелни процеси у вези са писмом и језиком у Црној Гори – задаци науке и језичке политике“ говори о статусу српског језика и ћирилице у овој бившој југословенској републици, некад познатој као најћириличкијој од четири истојезичке републике. Црногорски језик за који се изјаснило 20% грађана проглашава се за службени, а српском се даје статус подређеног језика, иако се за њега определило 64% говорника. За то се школује и кадар, организује се семинар „Црногорски језик у настави“ за обуку „црногорског језика“ који је трајао два дана (тј. 180 минута). Пише се и граматика тога „језика“ аутора Аднана Чиргића и двојице хрватских лингвиста: Иве Прањковића и Јосипа Силића, што је „преписана граматика хрватског језика са новином од два нова (стара дијалекатска) гласа“ (стр. 156). Јелица Стојановић даље говори о накнадном стварању историје „црногорског језика“ присвајањем српске споменичке грађе, те о сврставању писаца из Црне Горе под „црногорски језик“. У раду се истиче да би држава Србија морала имати активнију улогу у заштити језичких права у Црној Гори. Уз то подсећа и на чињеницу да неки лингвисти из Србије прихватају да у Црној Гори буду ментори или чланови комисија за теме које компаративно третирају неки проблем у страном језику и „црногорском језику“, чиме одмажу лингвистима у Црној Гори у борби за очување српског језика.

Професор Жарко Бошњакловић у раду „Српски језик у образовању у Војводини“ детаљно описује статус српског језика на свим нивоима образовања у покрајини, од основне школе до универзитета, и статус српског као нематерњег у поређењу са службеном употребом језика националних мањи-

на. На крају даје и предлоге за обезбеђење пожељног статуса српског језика у овој покрајини. Смисао предлога је да се српски језик озбиљније изучава у средњим школама, те да сви студенти филологије и сви други студенти будући наставници имају довољан број семестара српског језика.

Доцент Митра Рељић у раду „Положај, стање и перспективе српскога језика на Косову и Метохији“ разматра невеселу језичку стварност српског народа на Космету. Побројава се шта је све уништено, а уништено је све до чега је дошла вандалска рука. – Срећа у несрећи: много споменика српске средњовековне писане и књижевне баштине нашло се током векова окупације у архивима Москве, Кијева, Одесе, Прага, Беча, Берлина, Ватикана, Париза итд. (стр. 170). Све речено своди се на закључак да је услов опстанка српског језика на Косову и Метохији постојање осмишљене језичке политике у Србији, која би имала план за очување српског језика и у овој српској покрајини при данашњим околностима.

Професор Михај Радан са Западног универзитета у Темишвару у раду „Језичка ситуација код Срба у Румунији“ детаљно представља актуелно стање са освртом и на ситуацију до 20. века. Професор Радан види на који начин би се статус српског језика могао поправити, у томе је улога државе Србије незамењива, а морала би бити много већа него што је данас.

Логично је да се излагање настави причом о стању лектората српског језика у свету, о чему говори доцент Весне Крајишник у раду „Лекторати српског језика“. Она је направила пресек стања 2000. и 2010. године и дошла до суморних резултата: број српских лектората у свету нагло се смањује. То је последица непостојања језичке политике, која би обухватала и питање статуса српског језика у свету и светским славистичким центрима. Струка се, нажалост, безуспешно обраћала ресорном министарству не би ли се зауставило урушавање српских лектората.

Месту српског језика на универзитету посвећен је рад професора Милоша Ковачевића „Српски језик и функционална писменост на универзитету“. Аутор се бави питањима: а) које подударне садржаје морају имати, а сада их немају, програми српског језика на студијским групама за српски језик и књижевност; б) да ли је неопходно да стране филологије које се изучавају на српским универзитетима имају као обавезан српски језик, у ком обиму и са којим садржајем, в) којим је наукама, изван хуманистичких наука, неопходно да као студијски предмет имају српски језик и са којим садржајима? Кад су у питању студије српског језика на филолошким/филозофским факултетима, проф. Ковачевић предлаже да се одржи конференција свих студијских група ради усаглашавања и обезбеђивања статуса српског језика на основним и мастер студијама. Када је реч о изучавању српског под б) и в), проф. Ковачевић показује да је изучавање српског језика неопходно уз уважавање специфичности појединих студијских група.

О правописној проблематици говори се у реферату професора Вељка Брборића „Место правописа у наставном процесу“. Разматра се заступљеност наставе правописа у основним и средњим школама и на универзитету. На крају, аутор закључује да би наставу правописа, као и уопште српског језика, требало *сйварно* вратити у средње школе, али и да би на универзитету на студијама српског језика те учитељским факултетима морао бити бар једно-семестрални курс правописа.

Професор Софија Милорадовић у раду „Узуални стандард у урбаним центрима на косовско-ресавском и призренско-тимочком говорном подручју“, на основу увида у стање неких урбаних центара овога подручја, говори о томе какав је узуални стандард, „о дијалекатској основи и мерама усмеравања ка стандарднојезичкој норми“, посебно се осврћући на омладинску популацију. Рад је вишеструко занимљив са становишта тематике овога зборника, а незаобилазан када се планира образовање младих на овоме терену и када се утврђује шта се може од њих у том смислу очекивати.

У реферату „Прилог дефинисању домена службене и јавне употребе језика и писма“ професор Мато Пижурица се бави питањем које је остало нерешено у нашем законодавству. У реферату се осврће и на статус ћирилице – даје сажет, јасан и више него уверљив поглед на то шта би требало у нашем друштву учинити у том погледу, истичући: „док не дођемо до белодане збиље да је ћирилица доминантно, свеприсутно српско писмо у свим доменима нашег јавног живота [...] стручно и морално смо обавезни да промишљено допринесемо **хомогенизацији** наше интелектуалне, културне и еснафске (лингвистичке) јавности да ћирилица добије статус који заслужује, стварни, фактични, а не само декларативан, нормативан и начелан“ (стр. 62). И његови предлози у вези с питањем у којим доменима употребе српски језик треба да има статус службеног више су него добродошли држави када или ако икада буде одлучила да донесе закон о националном службеном језику.

А како је статус српског језика и језика националних мањина уставно-правно решен у Србији говори се у реферату „Актуелна питања језичког законодавства у Републици Србији“ др Милоша Луковића. Аутор је детаљно побројао све законе и законске одредбе које се тичу језичке проблематике, указујући на однос нашег законодавства са европским, наводећи примере језичког законодавства у више европских земаља, подсетивши и на чињеницу да је Савезна скупштина СРЈ 2002. године донела *Декларацију о заштити ћирилице*, која је и данас правно на снази. На крају, изнео је и своје мишљење о томе какве су могућности да се у тој мрежи законских одредби тражи повољан статус српског језика и писма. Он констатује да постоји велики број адреса у држави на које се може писати и предлагати. Наша искуства с писањем у пуној су корелацији са оценама које се дају у већини ових радова и Закључном саопштењу.

Срето Танасић је поднео реферат „Значај научних институција за статус српског језика“. Ако се пође од ноторне чињенице да нема добро осмишљене језичке политике без сарадње државе и лингвистичких институција, онда је сасвим логично да се у склопу ове проблематике говори и о односу државе према тим институцијама, у крајњем, према националној језичкој наци. Искуства говоре да би се пројекатско финансирање морало заменити буџетским финансирањем језичких пројеката од националног значаја, какви су сви у Институту за српски језик САНУ, што значи да би се делатност института и других сличних институција морала буџетски финансирати. У вези с овим, свакако, и стална брига о кадровском јачању научних институција. Такође, за успешно обављање свих задатака научних институција значајно је и стабилно финансирање научних публикација. Све ово захтева знатно већу подршку државе него што је данас имамо. Посведочиће то следећи примери. Ми смо пре осамдесет година добили часопис за савремени српски језик и неговање језичке културе *Наш језик*. Покренуо га је предратни и послератни председник Академије, Александар Белић. То је данас највећа библиотека кад је реч о савременом српском стандардном језику. Академик Белић је покренуо и у словенском свету најугледнији часопис за дијалектологију *Српски дијалектолошки зборник*, пре 110 година, маестралном монографијом *Дијалектни исјочне и јужне Србије*, а који данас издају САНУ и Институт. За њихово издавање у 2014. години Институт није добио никаква средства. Да би научне институције могле бити сервис држави, а Институт је једна од најодговорнијих у питањима српског језика, оне морају добити и статус који ће им то обезбедити.

Иван Негришорац је поднео реферат „Српска језичка политика: основни предуслови и важност консензуса“. Он као основне предуслове види рационално осмишљавање језичке политике, њену научну заснованост и реалну остваривост. А да би се тако заснована политика могла и остваривати, неопходно је да постоји консензус у друштву, политичка воља и одређеност за провођење добро утврђене језичке политике.

На крају, реферат академика Предрага Пипера „О стратегији језичке политике у Републици Србији“ говори о претпоставкама за израду стратегије језичке политике и подсећа на негативне последице које трпимо управо због непостојања језичке политике примерене језичкој ситуацији данас. Као једну од последица непостојања језичке политике и непоштовања чл. 10 Устава, проф. Пипер истиче „драматично стање у којем се налази српска ћирилица“. У другом делу рада аутор говори о свим важним областима на које треба да се односи стратегија језичке политике у Републици Србији. Аутор предлаже и начине уређивања области које треба да буду обухваћене стратегијом језичке политике. Као једно од могућих решења академик Пипер наводи да би израда стратегије језичке политике могла бити „у надлежности

Министарства културе и информисања и/или Националног савета за културу у сарадњи са другим министарствима, као и са меродавним установама и појединцима који могу имати саветодавну функцију, али на које не би требало преносити задатак израде Стратегије језичке политике у Србији или појединих њених делова“ (стр. 127). Још на научном скупу је у дискусији истакнуто да би овај рад својом целовитошћу и озбиљношћу могао послужити и струци и држави као добра основа код започињања посла на уређивању језичке ситуације.

На крају је дато „Закључно саопштење“ у коме се сажето износи оцена садашњег стања и дају препоруке за његово превазилажење. А у чему се све огледају проблеми у вези са српским језиком, показано је у радовима. Нажалост, много је питања за која је констатовано да нису ваљано решена или да их наша држава чак и не види, или се бар понаша као да она не постоје. У саопштењу се наводе обавезе државних органа, на једној страни, и струке, на другој страни.

Нешто шири извод из саопштења показује чиме све не можемо бити задовољни: „Проблеми се испољавају у одсуству јасног државног програма језичке политике као саставном делу идентитетске, културне, образовне и васпитне политике у Републици Србији, у многобројним облицима нарушавања чл. 10 Устава Републике Србије и закона о језику и писму, у потискивању ћирилице из службене и јавне употребе, које је готово у завршној фази, у неадекватном месту српског језика и писма у наставним садржајима и њиховој реализацији, у издавачкој делатности и језику медија, у Стратегији научноистраживачког рада у Србији, у недовољној подршци надлежних министарстава научноистраживачким пројектима и научним институцијама, у недовољној и неадекватној заштити језичких и идентитетских права Срба изван Републике Србије и др.“ А што се тиче спремности и обавеза струке, речено је: „Одељење језика и књижевности САНУ, Одбор за стандардизацију српског језика, Институт за српски језик САНУ, Матица српска, катедре за српски језик на универзитетима у Републици Србији, као и сва научна и стручна друштва чија је основна делатност неговање српског језика и писма, треба да стално прате стање у области језичке политике у Србији, указују на нерешена питања и предлажу начине њиховог разрешавања“.

Из свега реченог и оног што овај Зборник садржи, а није овде поменуто, произилази да је реч о изванредно важном делу када је реч о актуелним питањима језичке политике у нас. Он представља најпотпунији репертоар питања о којима се мора водити рачуна кад се ради о националном језику, са много понуђених предлога за решавање многобројних проблема у овој области. Једном речи, ради се о књизи која би била добар подсетник уколико би се у нашој држави стекли услови да се темељитије осмисли и озбиљно води језичка политика као један од стубова укупне националне политике.

МИТРА РЕЉИЋ

КОСМЕТСКА ЈЕЗИЧКА СТВАРНОСТ

Посетилац, неупућен у прошлост и садашњост Косова и Метохије, могао би, на основу неретко манифестоване језичке несигурности изазване столетним фрустрацијама и кулминацијом социјалне пометње, стећи утисак да и српска реч онде мало шта има саопштити о себи самој. Довољно је, међутим, ставити је у позицију стимулуса, па се уверити да асоцијативне реакције косметских респондентата посведочавају, колико тежину властитог положаја, толико и интуитивно препознавање речи из оног најдоњег слоја пространог косметског палимпсеста где се она представља као *йочейѿак, сѿварање, Божѿија, Лоїос, свеоїшѿиостї* и сл. Или, чувши каквог албанског аналитичара како без икаквих последица говори српским језиком, необавештен човек ће оправдано помислити да тај исти језик поготово слободно користе они којима је он матерњи, а на основу покојег неоштећеног споменичког натписа по рубовима српских гробаља закључити да су и остали, растињем заклоњени у дубини гробаља, читави. Случајни посетилац без сумње ће бити изненађен кад у језику тела савремено одевене младе Албанке при њеном, на пример, уласку у ораховачку Халветитску текију препозна многе гесте и поступке из верске праксе тамошњег православног живља.

Могло би се набројати још сијасет примера који илуструју лице, наличје и дволичје косметске стварности који су се наметали као додатни подстицај за писање књиге којој се данас и овде указује част.

Будући да се српски језик на Косову и Метохији од 1999. године наоштрао суочио са нечим далеко горим од оног што, као пратећа појава друштвеног раслојавања и општеприсутног спознајно-вредносног поларитета, представља терет многих савремених језика, није било тешко прихватити, више пута изречену, сугестију професора Предрага Пипера како би проблеме који су се низали пред мојим очима корисно било пажљиво евидентирати те систематски обрадити.

Карактер тих проблема сам по себи је наметао интердисциплинарни приступ истраживању, што је, са своје стране, условило примену и обједињавање различитих метода и поступака, почев од, условно речено, традиционалних, заступљених у историјској, етнографској и неким другим областима, до оних утканих у најновији социолингвистички и лингвокултуролошки дискурс. Примена методских поступака, њихово нужно прилагођавање условима на терену, о чему је понешто саопштено у уводном делу књиге, само је једна од бројних тешкоћа која је пратила њено писање. Поменућемо да је истраживачки посао протицао уз свакојаке проблеме, почев од оног како стићи до одредишта, па како у атмосфери општег страха и подозрености пронаћи

саговорнике или, на пример, проверити место српског језика у говорном репертоару ораховачких Албанаца, што је значило, нарочито у првим годинама окупације, упутити се инкогнито у албанску продавницу, у кафић, на дечије игралиште, у текију. Наш колега којем су добро познате косметске (не)прилике и који је истим послом обилазио у гетима стешњене сународнике, не без разлога је напомињао како би књигу коју данас представљамо морала да прати још једна са описом управо тог – теренског дела истраживања. Дакле, није увек било лако уверити информанте у добру намеру. А кад би се та препрека савладала, сваки следећи сусрет са људима био је сусрет са пријатељима, што је узвратни дар сваком оном чије истраживање укључује теренски рад. Није било лако сусретати се ни са повременим надом месног становништва да ће истраживач нешто променити, и да може променити, у њиховом жалосном статусу. Многи житељи, на пример, Средачке жупе, подвргнути бошњакизацији и тихој албанизацији, свесни да ће губитком властитог језика као најважнијег идентитетског ослонаца, нестати, и те како су прижељкивали повратак у образовни систем Републике Србије, сматрајући да ту, у првом реду, језички припадају. Отуд су свој локални говор – *нашински*, желећи да истакну његов престиж, таман као понеки Горанци, Срби из Косовског Поморавља, Ораховца и Велике Хоче, у разговору са мном гдекад називали *сџаросрџским*, *сџарословенским* и сл. Већ данас се види колико је 2009. године исказивана зебња дечијег писца из села Локвице била основана. Напомињући да му је други програм РТС-а једини поглед у свет, тешко покретни (од последица дечије парализе) Мељиман је страховао само од тога да ће једног дана, као у турско доба, како је говорио, да их „одсеку“. То, доласком Османлија започето, одсецање од свог рода и језика те болно поновно распопућивање (највећи број косметских староседелаца муслиманске вероисповести које данас зову Бошњацима, никад Босне ни видело није), протиче несмањеним интензитетом. Та чињеница показује, између осталог, да наша држава није ни покушала да смањи бројчано осипање корисника српског језика на Косову и Метохији, односно број оних који су тај језик називали српским и сматрали својим. Последице су јасне: на територији целе призренске општине, изузимајући Богословију, у оквиру које је започела своје образовање и мала Милица, једино српско дете у Призрену, не постоји школа на српском језику. Уместо борбе за очување језичког и етничког идентитета косметског становништва словенске припадности, власти нас већ деценију и по „теше“ латинизмом *комџромис*, што ће рећи – *најодба*, и сличним из читавог арсенала еуфемизама. Тако се дошло до нагодбе са језиком, са живим душама и њиховим достојанством, нечим што ни у једној цивилизованој држави не може бити предмет нагодбе. На *комџромис* се, а по устаљеној навици језичке злоупотребе, наслања мноштво, свакој логици супротних, језичко-мисаоних конструката попут *морална њобода Србије, ми смо све њокушали, боље ишија*

нејо нишија и сл. И шта би, примењена на нечувено страдање људи и језика, требало да значи лексичка опозиција „ишта“ – „ништа“? Разуме се, ништа до језичку злоупотребу акумулирану крајњом незаинтересованошћу и безосећајношћу. Ко није живео под незамисливим окупацијским (албанско-међународним) физичким и психичким терором какав су косметски Срби, Горанци и многи други подносили, тешко да може разумети чежњу за својом државом (каква год она била) и чежњу за слободом. Нада је једино што шапће сужњу да издржи. Данас косметским Србима, евидентно, хорски и безочно, отимају и ту наду. Што је више медијске промоције будуће „среће“ косметских Срба у оквиру институција тзв. Републике Косово, то је више и неразумевања за и најмањи глас отпора који стиже оданде. Поједини активисти из наше престонице и других градова, одушевљени сарадњом са Универзитетом у Приштини на албанском језику и гостопримством домаћина, пажљиво заобилазе прогнани део Универзитета, верујући да „екстремисти“ у Косовској Митровици, за разлику од новостечених албанских пријатеља, нису ни способни да схвате значај њихових „едукативних напора“. А зачудили би се колико је код косметских Срба, упркос свему, мало мржње, као што је мало непристојног смеха, па мање и псовке у односу на друге делове наше земље, мање страха, зато више стида, поготово стида од могућег греха. Намучени Косовац, за разлику од модерних подучитеља мултикултурализму и вештини суседовања са другим и другачијим, просто не прихвата две крупне заблуде: да се хуман однос према другом може научити за округлим столом, обноћ и по наруцби, те да прихватање другог нужно подразумева мањи или већи отклон од свог – своје традиције, културе и језика.

У књизи је дат пресек најактуелнијих социолингвистичких проблема српског језика на Косову и Метохији данас, њихови узроци и последице, што не значи да су њом исцрпљена и сва питања из поменутог домена. Нека од њих, која су у књизи само назначена, тек би ваљало анализирати.

Једно од занимљивих питања било би утврђивање примарних и секундарних значења неких свакодневних речи, које су у следу цивилизацијског изопштавања славофоне популације, корисници језика потискивали из употребе и призивали у сећање тек када би им реалија – ствар или појам на коју се дата реч односи ненадано затребала. На пример, како би припадници данашње српске омладине на Косову и Метохији семантизовали реч *авион* – до 1999. године и Србима доступно превозно средство, а у које већина од њих никад села није. Или, коликима је познато значење речи *кајела*. Како дозволу за живот под протекторатом никад нису ни добили, рачунало се ваљда да косметски Срби не могу ни да умру. А умирали су посвуд, па и у металним контејнерима – „конзервама“, како су изгнани приштински Срби називали своја нова станишта постављена на врелом бетону у Грачаници. Тако и Стефанка Тишма. „До поноћи смо већали шта ћемо с њом“ – испричао ми је

који дан касније њен супруг. „Куд ћеш је у врелу конзерву, овде не би ни починула, а заслужила је макар толико. Звали смо секретара овдашњег Црвеног крста, пробудили га. Стигао је одмах, без речи, поспремио своју канцеларију, те смо је тамо однели. У канцеларији је преноћила.“

У науци познат феномен говорног поремећаја изазван напрегнутим психичким и емоционалним стањима у књизи је, будући изван компетенције аутора књиге, тек поменуто. Тешкоће при артикулацији гласова, промуклост, све до престанка говора – стања које се понекад кобно завршавало, било је пратећа појава перманентног стреса, свесног и несвесног страха у првим годинама протектората, посебно у градовима заточених Срба. Таквих појава несумњиво има и данас.

С обзиром на то да се изопштавање из институционалног поретка Републике Србије великог броја запослених у полицији, судству, цивилној заштити и другде одвија много брже него што се могло очекивати и на начин који косметским Србима оставља мало избора, појединачне налазе у књизи, посебно оне до којих се дошло на основу анкетног испитивања, сврсисходно би било данас проверити. Ту, пре свега, имамо на уму ставове према језику косметских Срба, анализирани за потребе ове књиге пре неколико година. Уз, тада исказан, изразито негативан суд према албанском језику, инициран актима албанског насиља према Србима и српском језику и већинско мишљење о угрожености српског језика, ставови младих изнели су на видело и уверења у престиж српског језика те властито историјско право које подразумева непристајање на статус мањине нити третирање српског језика као мањинског. Како су политички представници Републике Србије, а уласком у тзв. косовске институције, можда и сродници тада анкетираних, ако не и неки од њих, прихватили управо такав статус Срба и српског језика, занимљиво би било сагледати да ли је и у којој мери у међувремену дошло до промене у језичким ставовима.

У Средачкој жупи и Призренском Подгору ваљало би, опет, изнова сагледати докле се стигло у процесу етнојезичког престојавања Муслимана и Бошњака, што се у време испитивања видно рефлектовало на располоућеност између званичног, тзв. босанског, и незванично призиваног српског језика. Корисно би било прикупити најновије податке о степену језичке асимилације, тачније, албанизације муслиманске популације, с једне стране, и утврдити број Рома и припадника других етничких група, дојучерашњих корисника српског језика, којима је наметнут тзв. босански језик – с друге стране.

Кад је реч о општем стању и положају српског језика на Косову и Метохији данас, можемо констатовати да је оно по много чему горе у односу на претходне године. Уколико се у политици Републике Србије на том плану нешто радикално не промени, остаје нам да бележимо учесталост и видове кршења језичких права словенске популације, као и неподношљиве размере

изопачавања српског језика, што се у појединим доменима његове употребе – судству, на пример, најдиректније рефлектује на обесправљеност његових корисника. Ситуација је утолико гора што се маргинализовање, ниподаштавање и потискивање српског језика одвија иза сијасет тела – тзв. повереништва за језике, разноразних комисија за праћење језичких права и сл. која служе као параван за несметано спровођење добро осмишљене стратегије. Будући да су у тим ресорима запослени и Срби, па и они без минимума језичке компетенције, стратезима је умногоме посао олакшан; нагрђен српски језик пласираће сами Срби, а слабо едуковано становништво веровати у његову исправност. Најбољи пример „неговања“ српског језика под контролом приштинских власти представља други програм РТК, уступљен језицима „мањина“, јер се показало да од онде запослених назови новинара без елементарних знања нема бољих промотера загађеног српског језика.

Предстоји нам, дакле, да и даље исписујемо хронику страдања српског језика на Косову и Метохији. Оно што не стигнем сама, верујем да ће и хтећи и умети млађи од мене.

